

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК

Кафедра загальнотеоретичного правознавства і публічного права

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Розвиток правового регулювання неплатоспроможності банків: досвід
України та світу»

«Development of regulatory control of bank insolvency: the experience of Ukraine
and other countries»

Виконала:

студентка другого року навчання
магістерської програми
за спеціальністю
Шевчук Ангеліна Віталіївна

**Керівник кваліфікаційної
роботи:**

Кандидат юридичних наук,
доцент
Лобач О. М.

Київ 2022

ЗМІСТ

ГЛОСАРІЙ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ	8
1.1. Трансформація українського законодавства щодо регулювання банківської неплатоспроможності.....	8
1.1.1. Етапи становлення українського законодавства щодо регулювання банківської неплатоспроможності: 1991-2022 р.р.	10
1.1.2. Огляд законодавства України щодо регулювання банківської неплатоспроможності на сучасному етапі.....	14
1.2. Інститут банківської неплатоспроможності в умовах воєнного стану	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	20
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ	
2.1. Загальна характеристика неплатоспроможності банку.....	22
2.1.1. Поняття неплатоспроможності банку.....	24
2.1.2. Особливості неплатоспроможності комерційного банку.....	30
2.2. Правовий статус суб'єктів владних повноважень у відносинах банківської неплатоспроможності.....	33
2.2.1. Національний банк України.....	33
2.2.2. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.....	35
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	39
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРИПИНЕННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОГО БАНКУ	41
3.1. Виведення неплатоспроможного банку з ринку: поняття та процедурні форми	41
3.2. Процедура тимчасової адміністрації в неплатоспроможному банку.....	43
3.3. Процедура ліквідації неплатоспроможного банку.....	45
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	48

РОЗДІЛ 4. СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ.....	49
4.1. Правові моделі регулювання припинення неплатоспроможних кредитних установ у вибраних країнах світу.....	49
4.2 Правове регулювання неплатоспроможності кредитних установ у праві Європейського Союзу.....	53
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	56
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВР України – Верховна Рада України

ЄС – Європейський Союз

Держбанк СРСР – Державний банк СРСР

Національний банк або НБУ – Національний банк України.

ФКСД – Федеральна корпорація страхування депозитів США.

Фонд гарантування вкладів або Фонд або ФГВФО – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Закон № 2740 – Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 р. № 2740-III.

Закон про систему гарантування або Закон № 4452 – Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452 - VI

Закон про банки або Закон № 2121 – Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 20.03.1991 р. № 872-XII.

Закон про банкрутство – Закон України «Про банкрутство» від 14.05.1992 р. № 2343-XII.

Закон про НБУ – Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV

ВСТУП

Актуальність дослідження. Наша держава намагається побудувати стабільну та надійну банківську систему, яка серед іншого є вельми впливовим чинником на ринкові відносини, розвиток підприємництва, розвиток фінансової системи країни та, зрештою, на її суверенітет та національну безпеку. У зв'язку з чим продовж всього часу функціонування створеної на початку 90-х років самостійної банківської системи України декілька разів змінювалися концептуальні підходи до правового регулювання неплатоспроможності комерційних банків (банків другого рівня), які під час здійснення своєї діяльності наражаються на численні системні та локальні, зовнішні та внутрішні ризики, реалізація яких може мати наслідком їх неплатоспроможність, яка, в свою чергу, може призвести до ліквідації банку як суб'єкта господарювання, суб'єкта права та виведення його з ринку. Негативним наслідком є й те, що неплатоспроможність банку, а саме цією категорією (замість категорії «банкрутство» в загальному праві неспроможності) послуговується чинне фінансове (банківське) законодавство України, може викликати ланцюгову реакцію – банкрутства клієнтів неплатоспроможного банку. Ланцюговий ефект вводить ринок у дисбаланс і негативно впливає на економічну систему країни загалом. Тож, дослідження проблематики неплатоспроможності / банкрутства в цілому, і зокрема, неплатоспроможності комерційних банків, вносить вагомий вклад в стабілізацію економіки України. Іншим підтвердженням *актуальності* теми є те, що в Україні, починаючи з 1992 року (за ухвалення першої редакції Закону України «Про банкрутство», дія якого поширювалася і на банки), постійно змінюються законодавчі підходи до регулювання відносин банківської неплатоспроможності, на аналізі яких формуємо та ґрунтуємо **наукове питання цієї роботи – чи є ефективним чинний механізм виведення неплатоспроможного банку з ринку?** В контексті *актуальності цього дослідження* необхідно підкреслити і те, що будучи важливою частиною фінансової системи, банківська система безпосередньо впливає на

конкурентоспроможність економіки країни та національну безпеку держави, тому проблема належного регулювання банківської неплатоспроможності стосується всіх – банків, їх засновників та їх клієнтів, держави (банки, як правило, є великими платниками податків), регуляторів банківської платоспроможності (Національний банк України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб), які в числі інших завдань, що ними вирішуються, мають здійснювати захист прав вкладників та кредиторів комерційних банків тощо.

Ступінь наукової розробки обраної для дослідження теми, на наш погляд, не є достатнім, хоча дослідження механізмів правового регулювання неплатоспроможності банків здійснюються вже не один десяток років провідними вченими у банківській галузі, зокрема, до цієї проблематики зверталися: О. М. Борейко, К. А. Возняковська, М. І. Диба, Л. М. Касьяненко, О. М. Лобач, Т. Ю. Матвеева, В. І. Міщенко, О. П. Орлюк, Ю. Собчук, О.О. Степанов, В. Д. Чернадчук, О. О. Терещенко, та інші вчені. Але законодавство у сфері неплатоспроможності та насамперед підходи до розбудови інституту неплатоспроможності не є досконалими, розуміючи це, законодавець, уряд намагаються знайти кращі правові механізми регулювання цих суспільних відносин. Відмітимо, що ґрунтовних досліджень за останні вісім років знайти не вдалось.

Дослідницьке питання: з'ясувати правовий механізм регулювання неплатоспроможних банків в Україні, спробувати надати оцінку його ефективності. Паралельно звернутися до світового досвіду регулювання банківської неплатоспроможності.

Метою роботи є дослідження законодавства, що регулює неплатоспроможність банків, та аналіз наукової літератури, що формулює та висвітлює проблеми правового регулювання неплатоспроможних банків.

Зазначеною метою обумовлюються завдання дослідження:

- проаналізувати трансформації українського законодавства щодо регулювання банківської неплатоспроможності у різні періоди часу;

- висвітлити особливості, що з'явилися в механізмі регулювання інституту неплатоспроможності банків в результаті запровадження режиму воєнного стану;
- дослідити поняття «неплатоспроможність банку» та його особливостей;
- охарактеризувати процедуру виведення неплатоспроможного банку з ринку;
- дослідити повноваження суб'єктів владних повноважень у відносинах банківської неплатоспроможності;
- дослідити процедури тимчасової адміністрації та ліквідації неплатоспроможного банку в складі процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку;
- звернутися до досвіду регулювання неплатоспроможності банків в світі.

Методологічною основою кваліфікаційної роботи використані загальнонаукові **методи дослідження** - герменевтичний, статистичний, синергетичний, метод аналізу та синтезу та спеціально-наукові: формально-юридичний та порівняльно-правовий.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ

1.1. Трансформація українського законодавства щодо регулювання банківської неплатоспроможності

Після проголошення незалежності перед Україною постала нагальна потреба створення її самостійної фінансової системи, яка б забезпечувала суверенітет держави, національну фінансову безпеку, економічний розвиток країни на ринкових засадах. Фінансова система – складне економіко-правове явище, неодмінним елементом якої в будь-якій країні світу є банківська система. Взяття Україною курсу на розбудову ринкової економіки передусім обумовило становлення її банківської системи, що відбувалося в непростих умовах - кредитні установи, що працювали на її території на початку 90-х років 20 століття, структурно входили до банків Радянського Союзу як філії (республіканські, крайові та обласні контори Будбанку, Укрсоцбанку, Агропромбанку та Ощадбанку СРСР [1, с. 31]), які необхідно було перетворити в самостійні банки. Саме з такого перетворення та створення у 1991 році Національного банку України почалася розбудова банківської системи України, яка одразу стикнулася з багатьма ризиками.

Нова система господарювання вимагала ініціативності, швидкого реагування на зміни ринку, неординарних рішень, підприємницького хисту, високої ліквідності та еластичності пропозиції. Не всі господарюючі суб'єкти, в тому числі й новостворені комерційні банки, змогли пристосуватися до нових умов діяльності, що призводило до погіршення їх фінансового стану, неможливості виконання своїх зобов'язань перед постачальниками, кредиторами та бюджетом. А відтак, в економічному житті країни все частіше почали використовувати термін «банкрутство» [2].

Для українського суспільства інститут банкрутства був, по суті, новою категорією, хоча в інших країнах світу його механізм вже був знаним та працюючим. Задля ефективного переходу на ринкові засади ведення незалежної економіки Україна мала його відновити, оскільки проблеми визнання суб'єктів господарської (підприємницької) діяльності банкрутами насамперед обумовлюються здійсненням у ній економічних перетворень, покликаних забезпечити перехід від застарілих адміністративно-командних до сучасних ринкових методів регулювання відносин товаровиробників усіх форм власності як між собою, так і з державою [3, с. 3; 1, с.33].

Оцінюючи участь українських банків у розвитку суспільно-економічних процесів у перехідний період, вчені зазначають, що хоча в основному банківська система України і сформувалася, однак, виявилась малопотужною, з низьким рівнем капіталізації, ліквідності, банківського менеджменту, дуже вразливою до коливань на фінансово-кредитному ринку, щоб повно масштабно вирішувати завдання економіки. [4, с. 506; 1, с.34]

Більше того, деякі банки самі опинилися на межі втрати платоспроможності чи навіть втратили її, що і відмітив Національний банк України у постанові № 40 «Про невідкладні заходи щодо фінансового оздоровлення комерційних банків та відновлення їх ліквідності і платоспроможності» [5]. В цій постанові, зазначають дослідники, вперше використано термін «неплатоспроможність банку», визначення правового змісту якого було здійснено лише через п'ять років у новому Законі України «Про банки і банківську діяльність»[6]. В наступних постановах № 167 [7] та № 224[8], які стосувалися результатів виконання вищезгаданої постанови № 40, НБУ визначив основні на той час причини фінансового неблагополуччя банків: порушення законодавства і нормативних актів НБУ; порушення економічних нормативів; порушення та зловживання у сфері кредитування; низький рівень банківського менеджменту; низька капіталізація банків [1, с. 36]. У зв'язку з цим, далі розглянемо етапи становлення українського законодавства щодо регулювання

банківської неплатоспроможності та спробуємо оцінити, як змінювалось правове регулювання цих правовідносин за понад 30 років незалежності України.

1.1.1. Етапи становлення українського законодавства щодо регулювання банківської неплатоспроможності (1991-2022 р.р.)

Дослідження українського законодавства дозволяє виділити чотири етапи у регулюванні відносин банківської неплатоспроможності, включаючи останній (четвертий) етап сучасності, якому присвячено окремий підрозділ цієї роботи.

Перший етап – 1991–1999 роки – характеризується закладенням основ функціонування банківської системи в країні. Так, з 2 жовтня 1991 року Національний банк почав перереєстровувати комерційні банки України, зареєстровані ще Держбанком СРСР. Наприкінці цього періоду прямими банкрутами стали 45 банків та 60 опинилися у стані прихованого банкрутства і ще протягом багатьох років виборюватимуть право на існування [9, с. 808]. Новелою у вітчизняному правовому полі став Закон «Про банкрутство» [10], який був чинний сім років, проте він окреслював лише контур системи державного регулювання сфери неплатоспроможності і мав значні недоліки [11].

У вказаний період часу правовим підґрунтям для роботи з неплатоспроможними банками були Тимчасове положення про порядок створення, реєстрації комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю (1992 р.) [12], Закон України «Про банки і банківську діяльність» (1991р.) [6], Положення про застосування НБУ санкцій за порушення банківського законодавства (1995 р.) [13], якими було закладено засади нагляду НБУ за діяльністю банків.

Другий етап – 2000–2012 роки – позиція законодавця щодо регулювання банківської діяльності зазнала суттєвих змін, в тому числі з питань неплатоспроможності банків. З метою подальшої розбудови банківської системи в Україні 7 грудня 2000 р. ВР України була прийнята нова редакція Закону

України «Про банки та банківську діяльність» [14], яким уточнено створення та функціонування дворівневої банківської системи України. Згідно з цим Законом перший рівень представлений Національним банком України з центральним апаратом у Києві й територіальними обласними управліннями, а також розрахунково-касовими центрами в містах і районах. Другий рівень банківської системи представлений іншими банками (державними і недержавними) [9, с. 808].

В цьому Законі з'явився окремий розділ, присвячений ліквідації неплатоспроможних банків. Так, цим Законом було передбачено два різних за методом регулювання механізми припинення неплатоспроможного банку:

1) кредитори та НБУ мали право звернутися до суду із заявою та ініціювати визнання банку неплатоспроможним та його ліквідацію у судовій процедурі;

2) ліквідацію неплатоспроможного банку міг ініціювати НБУ (у тому числі за заявою кредиторів) шляхом відкликання банківської ліцензії та запровадження процедури ліквідації як орган регулювання у сфері банківської діяльності, при цьому НБУ мав звернутися до суду з позовом про ліквідацію банку, у якого відкликано ліцензію.

Важливим моментом в історії становлення українського законодавства щодо регулювання банківської неплатоспроможності було визначення у Законі України «Про банки та банківську діяльність» понять та встановлення відповідних процедур, зокрема: неплатоспроможність банку, ліквідація банку, ліквідатор, кредитори банку, тимчасова адміністрація та інші. Щодо процедур, то ними були тимчасова адміністрація (під час якої серед інших заходів застосовувався мораторій на виконання банками своїх зобов'язань (на сьогодні в Законі № 4452 також визначені заборони на виконання неплатоспроможними банками своїх зобов'язань, проте вони вже не називаються мораторієм) та ліквідація неплатоспроможного банку. Саме на цих правових категоріях вибудовувалась система регулювання відносин банківської неплатоспроможності.

Отже, Закон регулював відносини попередження банкрутства банку за допомогою інститутів тимчасової адміністрації і мораторію та відносини ліквідації банку у разі прийняття НБУ рішення про відкликання у неплатоспроможного банку банківської ліцензії та його ліквідацію. Порядок правового регулювання неплатоспроможності комерційного банку суттєво відрізнявся від загального порядку визнання банкрутом суб'єкта підприємництва [1, с. 35].

Проте, як зазначає О. М. Лобач, аналіз його положень вказує на те, що більшість із відзначених раніше проблем щодо регулювання банкрутства банків розв'язання не отримали. На це звернули увагу також й інші вчені, які підкреслили, що з прийняттям нового Закону про банки невирішеними залишалася ціла низка конкретних науково-прикладних і практичних завдань щодо банківської справи, в тому числі і в регулюванні відносин, що виникали, коли банк знаходиться у стані фінансової скрути, порядку ліквідації, злиття та приєднання банків, не було вироблено шляхів підвищення рівнів капіталізації й ліквідності банків тощо [4, с. 7; 1, с. 40].

Необхідність удосконалення правового регулювання питань щодо реорганізації, ліквідації, неплатоспроможності комерційних банків була визнана і на рівні законодавчого органу – постановою Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Фінанси і банківська діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку» від 15.05.2003 р. № 781-IV [15] НБУ було рекомендовано внести на розгляд законодавця пропозиції про внесення змін до Закону про банки та інших законів, що регламентують діяльність банків, у частині удосконалення процедур реорганізації та ліквідації банків [1, с. 40].

Як вже було згадано, Законом були введені нові поняття-дефініції, зокрема, термін «неплатоспроможність банку», зі змісту якого було очевидно, що його було практично прирівняно до терміну «банкрутство». Неплатоспроможність – є зовнішньою ознакою фінансового стану боржника, що надає кредитору право ініціювати звернення до суду із заявою про порушення справи про банкрутство боржника, при цьому його неплатоспроможність на

цьому етапі справи вважалася (і вважається зараз) відносною і не оцінювалася як банкрутство – абсолютна неспроможність (нездатність) виконувати зобов'язання перед кредиторами. У Законі про банки терміну «неплатоспроможність банку» було надано значення абсолютної фінансової неспроможності банку виконати свої зобов'язання перед кредиторами. Недоліком цього визначення дослідники відмічали такий: правове визначення поняття «неплатоспроможність банку», сформоване сукупністю ознак, не могло бути у повній мірі використано ні кредиторами (вони могли говорити лише про невиконання їх вимог і не мали можливості стверджувати про відсутність у банку коштів чи зменшення капіталу до надкритичного рівня, до такої інформації має доступ лише НБУ як орган регулювання й нагляду), ні НБУ (визначення законності вимог кредиторів, своєчасності їх виконання не в компетенції НБУ, який не може собою підмінити суд) [1, с. 41]. З урахуванням такого недоліку, можна дійти висновку, що в цій дефініції була присутня певна абстрактність, яка й обумовлювала неможливість повною мірою реалізувати право кредитора самостійно (без попереднього звернення до НБУ) звернутися до суду в порядку, визначеному Законом про банки. Ця норма діяла в Україні по 21 вересня 2012 року.

Також Закон встановлював статус тимчасового адміністратора та ліквідатора як суб'єкта, який мав дозвільний документ від Національного Банку України на здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банка і який одночасно був представником НБУ з ознаками його повної підконтрольності, підзвітності НБУ, знаходження під захистом НБУ. Закон містив положення про те, що ці особи здійснювали діяльність, пов'язану із забезпеченням виконання ними функцій НБУ. Виявляється, що функції цих суб'єктів дорівнювали функціям НБУ. На думку О.М. Лобач, таке регулювання не виключало суб'єктивного підходу при вирішенні проблемних ситуацій під час ліквідації банку [1, с. 42].

Наступним недоліком Закону було відкликання у неплатоспроможного банку банківської ліцензії. За текстом було встановлено повний перелік п'яти підстав відкликання банківської ліцензії (ст. 20), проте там була ще одна: НБУ

був зобов'язаний відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку, якщо банк-боржник не спроможний виконати свої зобов'язання відповідно до рішення суду про примусове стягнення протягом шести місяців і за цей час не досягнуто домовленостей щодо реструктуризації визначеного боргу [1, с. 42].. Проте ЗУ не містив механізму виявлення НБУ невиконання банком судового рішення, що знову таки є підставою вважати його деякі положення неточними та такими, що перешкоджають реалізувати описані там права повною мірою. Ще одним питанням була відсутність представницьких органів кредиторів – збори та комітет кредиторів та будь-який контроль за нею з боку кредиторів, хоча ця процедура, трактуючи статті 93 та 96 цього Закону описана як така, що має колективний характер. Порушенням прав кредиторів, на наш погляд, було й встановлення присікального строку для заяви їх вимог. Так, ліквідатор припиняв приймання вимог кредиторів після закінчення одного місяця з дня опублікування оголошення про початок ліквідаційної процедури, кредитори, які не «вклалися» у цей строк, втрачали право вимоги до боржника [1, с. 41-42].

Третій період розпочався з підписанням Президентом України Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»[16], який набув чинності 22 вересня 2012 р. Цим Законом передбачений новий порядок регулювання зазначених відносин – неплатоспроможний банк у досить стислі строки підлягає виведенню з ринку фінансових послуг. Тобто запроваджується фінансове-правове регулювання припинення неплатоспроможного банку, проблематика якого є широкою і включає дослідження категорійно-понятійного апарату Закону, етапів припинення банку, учасників процедури припинення, взаємовідносини НБУ та Фонду [1, с. 43].

Третій етап поступово перетікає в четвертий – етап нашої сучасності, де під впливом складних державних подій відбуваються постійні зміни в законодавстві, що регулює правові механізми банківської неплатоспроможності.

1.1.2. Огляд законодавства України щодо регулювання банківської неплатоспроможності на сучасному етапі

У попередньому підрозділі було досліджено етапи розвитку законодавства України щодо неплатоспроможності банків та висвітлено проблеми, характерні законодавчим актам щодо регулювання банківської неплатоспроможності під час кожного з виділених етапів. Надалі, орієнтуючись на сучасність, в якій ми живемо, зазначимо, що вже складніше відділяти від політики та революційних процесів у країні, говорячи суто про ті чи інші законодавчі рішення. На нашу думку, задля глибшого розуміння проблем, що пов'язані із правовим регулюванням неплатоспроможності банків в Україні, слід також достеменно вивчити процеси, що спричиняли зміни в банківській системі.

З початку 2014 року банківська система України пережила одну з найсильніших криз за свою історію. Офіційною причиною називалося погіршення стану економіки після анексії Криму та початку АТО на Донбасі, де були розташовані активи найбільших підприємств та банків. Політична ситуація в країні спровокувала виведення з України десятків мільярдів доларів, почалася девальвація гривні, банки втратили ліквідність. Хоча Нацбанк України на початку зими 2014 року ввів валютні обмеження, щоб зупинити падіння гривні, ситуацію це не врятувало. Водночас МВФ запустив програму кредитування України, поставивши умову щодо проведення стрес-тестів для визначення платоспроможності місцевої банківської системи. За результатами тестів було ухвалено рішення вивести частину банків із ринку. Було закрито ряд банків, деякі з них досі оскаржують рішення НБУ у суді, вважаючи відкликання банківських ліцензій незаконним. Від інших банкірів вимагали внесення до капіталу банку значних сум грошей [17].

Із 180 банків, що здійснювали свою діяльність на початок 2014 року, 94 НБУ визнав неплатоспроможними, в результаті вони були виведені з ринку Фондом гарантування шляхом їх ліквідації. Отже, понад 50% банків припинили свою роботу в 2014-2017 роках. Станом на кінець квітня 2018 року залишається 82 активних банків. З них 39 банків (47,6%) мають іноземний капітал. Закриття банків та зростання активів державних банків стали причиною зростання

ринкової частки 5 найбільших банків із 40% в 2013 році до 61% в 2017 році. Лише 3 з 15 найбільших банків (в 2013 році) припинили роботу. Втім, 11 з 15 наступних банків закрились. Таким чином, за чотири роки спостерігається різке зменшення ролі банків в економіці [18].

Для цілей цього дослідження спробуємо оцінити «банкопад» з правової точки зору. Звернення асоціацій фінансового ринку перелічує наступні недоліки та порушення, а також аргументовано доводить, чому цей процес не є виправданим:

- очищення банківської системи із початкового етапу реформування перетворилося на нескінченний процес, що позбавляє можливості планувати та розвивати бізнес в Україні, будувати надійне підґрунтя для підвищення інвестиційної привабливості країни та поступового економічного відродження.

- дії НБУ фактично призвели до збільшення втручання держави у роботу банківського сектору. Понад 40% банківської системи (не враховуючи платоспроможні держбанки) передано під керівництво держчиновників (ФГВФО). А оскільки за рівнем корупції Україна залишається серед світових лідерів, збільшення ролі держави несе в собі корупційні ризики та ризики втрат від неефективного управління.

- руйнівна практика знищення національної банківської системи створює суттєве навантаження на Державний бюджет країни, оскільки через дефіцит коштів Фонду гарантування вкладів відповідні ризики перекладаються на платників податків, оскільки виплати Фонду певною мірою фінансує Міністерство фінансів [19].

Отже, очищення банківської системи відбувалося без оголошення Національним банком чіткої програми реформування банківського сектору, що зумовило значну невизначеність у діяльності банківського і реального секторів, та населення. Наслідком такої безрозсудної політики стало те, що разом з виведенням банків з фінансових ринків, з інших ринків економіки України було виведено зайвих підприємців і робочу силу [20]. Є і безліч думок, які ґрунтуються, радше, на політичних аргументах, чому цей процес був неминучим

і що криза 2008-2009 рр. якраз і показала всі недоліки української банківської системи та просто дотягнула до 2014 року.

На нашу ж думку, проаналізувавши тематичну літературу та фінансову складову, можна було не знищувати таку велику кількість банків, а використати інші стратегії порятунку цих фінансових установ. Визнання банків неплатоспроможними, їх закриття було, скоріше, державною політикою того часу, аніж виваженим економічно-правовим рішенням. За іншої політики можна було обмежитися декількома закритими банками, використавши, наприклад для великих установ стратегію bail-in, коли найбільші вкладники беруть участь у порятунку банків, для середніх — злиття, для невеликих — видачу скорочених банківських ліцензій [21].

Світ потроху звикає до епідемії ковіду та переживає її. Попри складнощі 2021 р. приніс для банківського сектору ряд суттєвих змін, які, в першу чергу, стосуються банківського законодавства. Було прийнято ряд нових законів, які значно посилюють державне регулювання у банківській сфері та надають відповідним органам більш широкі повноваження для здійснення контролю за діяльністю учасників банківського сектору. Зокрема, набрав чинності Закон №1587-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення питань організації корпоративного управління у банках та інших питань функціонування банківської системи» [22]. За ним можна виділити три основних зміни: розширення повноважень НБУ, зміни щодо порядку набуття істотної участі в банку та деякі зміни в процесуальному законодавстві. Суттєвих змін у сфері банківської неплатоспроможності не сталось, проте важливо згадати про цей Закон, адже завдяки йому ми можемо побачити, що держава значно посилює державне регулювання в банківському секторі та надає НБУ більш широкий спектр повноважень, які спрямовані на реалізацію нової політики держави в банківській діяльності [23].

Більш суттєвою зміною у банківській сфері в 2021 р. є набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів виведення банків з ринку та задоволення вимог

кредиторів цих банків» № 1588-IX [24], який був прийнятий з метою покращити процедуру виведення банків з ринку та задоволення вимог кредиторів, що, у свою чергу, зумовило надання нових повноважень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [23].

Серед ключових змін можна виділити наступні:

- Фонду надано можливість звертатися з позовом про відшкодування збитків в інтересах кредиторів банку до осіб, які несуть відповідальність за таку шкоду (керівники та/ або засновники банку), навіть коли банк уже фактично припинив існування, але при цьому не було задоволено усі вимоги кредиторів;
- Фонд має право звернутися з позовом проти держави, державних органів про відшкодування шкоди, яка була завдана банку націоналізацією майна, збройними конфліктами та громадськими заворушеннями;
- деталізовано перелік підстав, відповідно до яких Фонд може звернутися з позовом про відшкодування шкоди до колишнього керівництва та/або власників неплатоспроможного банку;
- Фонд звільнено від сплати судового збору за подання позовної заяви про відшкодування шкоди;
- відтепер неможливо закрити провадження у справі про відшкодування шкоди за позовом Фонду, який діє в інтересах неплатоспроможного банку або кредиторів такого банку, навіть якщо такий банк фактично припинив діяльність.

Прийняття зазначеного Закону мусить вирішити ряд проблем у процедурі ліквідації банків, зокрема, проблему недостатності коштів для задоволення вимог кредиторів. Це обумовлено тим, що під час ліквідації банку та погашення заборгованості перед його кредиторами досить часто у банків відсутня необхідна кількість активів, які могли б бути використані для задоволення вимог кредиторів [23].

Також набув чинності Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» № 590-IX [25], який передбачає комплекс змін, спрямованих на

вдосконалення діяльності банків, зокрема, шляхом зміцнення корпоративного управління та врегулювання особливостей судового провадження у справах щодо виведення банків із ринку. Реалізація положень цього Закону направлена на підвищення якості та ефективності виконання Національним банком своїх функцій у сфері банківського регулювання. Крім того, Закон змінює процедуру оскарження рішень Національного банку та інших державних органів у процесі виведення банків з ринку - суди не повинні підміняти собою Національний банк. Вони можуть розглядати рішення на законність, однак, не повинні піддавати сумніву розрахунки, оцінки та висновки, зроблені в межах повноважень регуляторів, та їхні технічні судження [26]. На нашу думку, змінення процедури оскарження рішень Національного банку зменшать вірогідність існування оціночних суджень.

1.2. Інститут банківської неплатоспроможності в умовах воєнного стану

Національний банк України оприлюднив звіт про діяльність фінансового сектору за підсумками I кварталу 2022 року [27], згідно з яким, важливим результатом можна вважати те, що фінансова система України в сучасних воєнних умовах є інституційно спроможною, забезпечує грошовий обіг, не допустила паніки на фінансових ринках, як це сталося в 2014 році. Розглядаючи правове регулювання діяльності банківської системи під час війни, маємо згадати Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»[28], який змінює низку правил роботи банків та небанківських фінансових установ. Мета цих змін – насамперед полегшити ситуацію для українців-позичальників на час війни та післявоєнного відновлення економіки. Для цього Закон встановлює кредитні канікули на час воєнного стану та деякого часу після його закінчення [29].

В контексті цього дослідження звернемо увагу й на таке. На час воєнного стану та трьох місяців після його скасування запроваджується 100% гарантія відшкодування за банківськими вкладами фізичних осіб та ФОП (разом із відсотками, якщо це був депозит). Це означає, що якщо у період дії цієї правової норми буде розпочато процедуру виведення з ринку якогось із банків, його вкладникам Фонд гарантування вкладів фізичних осіб відшкодує усю суму вкладу. Але дія цього Закону на вкладників банків, які вже проходять стадію ліквідації, не розповсюджуватиметься [30].

Крім цього, було внесено зміни до Розділу V Закону № 2121, зокрема стосовно віднесення банку до проблемного, які передбачають, що положення статті 75 (Віднесення банку до категорії проблемних) не будуть діяти на період дії воєнного стану та протягом чотирьох місяців після його припинення або скасування, крім пункту 6 статті 75 (систематичне подання та/або оприлюднення недостовірної інформації або звітності з метою приховування реального фінансового стану банку, у тому числі щодо операцій із пов'язаними з банком особами.)

Отже, держава зробила висновки із подій 2014 року та розумно зреагувала на негативний фактор, обумовлений запровадженням воєнним станом, пішовши на низку пом'якшень в регулюванні відносин виведення неплатоспроможних банків з ринку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

1. Розвиток правового регулювання банківської системи в Україні характеризується й успіхами (її розвиток як самостійної та незалежної), і недоліками (недосконалі механізми її регулювання). Свою історію інститут неплатоспроможності банків починає із Закону України «Про банкрутство» (1992 р.), дія якого поширювалася на відносини банківської неплатоспроможності. Почавшись з незалежністю, як один із багатьох чинників, що визначає державу самостійною, банківська система поступово розвивалась і, переживши фінансову кризу в 2008 та 2014 роках, а також пандемію, наразі

опиналась в умовах воєнного стану. Попри спробу проаналізувати законодавство останніх років, надзвичайно складно робити прогнози на майбутнє та шукати альтернативи законодавчим пробілам. Проте, порівнюючи стан банківської системи під час початку АТО та зараз в умовах воєнного стану, помітно, що висновки з помилок зроблені та враховані.

2. В становленні та розвитку українського законодавства щодо правового регулювання банківської неплатоспроможності виділяємо 4 етапи:

- 1992-2000 роки – становлення загального законодавства про неплатоспроможність, яке регулює і відносини банківської неплатоспроможності; становлення державного регулювання роботи банків, враховуючи контроль над ліквідністю і платоспроможністю;
- 2001-2012 роки – запровадження інституту банківської неплатоспроможності і становлення спеціального законодавства в цій сфері;
- 2012-2014 роки – запровадження фінансово-правової моделі виведення неплатоспроможного банку з ринку;
- 2014-2022 роки – удосконалення існуючого законодавства відповідно до соціально-політичних умов.

3. Важливою віхою законодавчого процесу щодо сфери неплатоспроможності є прийняття нового законодавства про регулювання діяльності банків та банківської системи у кризові періоди нашої держави, починаючи із 2014 року. Так, Україна робить кроки до усунення правових прогалин в управлінні ризиками в банках, покращуючи законодавство орієнтуючись на норми ЄС.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ

2.1. Загальна характеристика неплатоспроможності банку

Запит на спеціальні організації, які займались би різноманітними операціями з грошима, цінними паперами та виконували б послуги, пов'язані з грошима, виник дуже давно. Такими організаціями стали кредитні установи, зокрема, банки. З часом, повноваження банків розширювалися, вибір послуг, які вони могли запропонувати, збільшувався разом із появою нових видів економічної діяльності у суспільному виробництві.

Банки - це головна фінансова ланка в економіці, за допомогою якої зміни на грошовому ринку перетворюються в зміни на ринку товарному. Банки беруть участь майже у всіх важливих процесах в країні: в розвитку бізнесу, технічному прогресі, управлінні грошовими потоками і так далі. Грошові кошти концентруються в банку, а потім перерозподіляються, направляються в ефективні прибуткові проекти, вирішують фінансові питання.

Економіка держави не може працювати без грошей. Щоб забезпечити фінансові потоки і місця зберігання грошей були створені банки, які згодом були об'єднані в одну банківську систему. Вони проводять фінансові розрахунки, обраховують, переміщують, розподіляють і зберігають грошові кошти. Цей процес вигідний всім учасникам: одні вкладають кошти і отримують винагороду, інші мають потребу в грошах і отримують їх з умовою повернення з відсотками [31].

Українські банки змушені працювати в умовах підвищеного ризику, тому вони частіше, ніж їх закордонні колеги, бувають в кризових ситуаціях, як було розглянуто в попередніх розділах. Причому більшість таких випадків пов'язана з неадекватною оцінкою банками власного фінансового стану, а також

надійності і стійкості їх основних клієнтів і партнерів по бізнесу. До основних показників, що характеризують фінансову стійкість банку, можна віднести, насамперед, обсяг і структуру власних засобів, рівень доходності і прибутковості, норму прибутку на власний капітал, дотримання встановлених показників ліквідності, мультиплікативну ефективність власного капіталу, обсяг створеної додаткової вартості [32].

Для економіки перехідного періоду є характерною низка особливостей: політична нестабільність, інфляція, криза платежів, відсутність фінансової дисципліни, нездатність деяких суб'єктів працювати в умовах ринку, а особливо негативну роль у цьому ланцюзі відіграє неплатоспроможність господарюючого суб'єкта, яка може викликати ланцюгову реакцію неплатежів [1, с. 97; 33, с. 7,14]. У загальному праві неплатоспроможності та законодавстві про неплатоспроможність в цілях встановлення фінансового стану боржника застосовуються категорії «неплатоспроможність» та «банкрутство», які визначаються через третій термін «неплатоспроможність». Перший означає відносну неплатоспроможність боржника виконувати свої зобов'язання, яку ще може бути подолано в реабілітаційних процедурах банкрутства (розпорядження майном та санації). Другий – банкрутство – означає абсолютну неплатоспроможність боржника, якого визнано банкрутом, відновити свою платоспроможність і застосування до нього ліквідаційної процедури. Щодо комерційних банків в Україні не застосовується термін «банкрут», на них не поширюється дія Кодексу України з процедур банкрутства (ст. 2) [34], а відповідно до законів «Про банки і банківську діяльність» [14] та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [16] банки з незадовільним фінансовим станом відносяться Національним банком України до категорії неплатоспроможних та виводяться з ринку Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Причому виведення неплатоспроможного банку з ринку є незворотнім процесом. З наведеного порівняння можна дійти висновку, що категорії «неплатоспроможність» наділені законодавцем різним змістом та правовими наслідками. Виходячи з цього, дослідження правового регулювання

неплатоспроможності банків слід почати із розуміння сутності цього поняття, його ознак та особливостей.

1.1.1. Поняття неплатоспроможності банку

Багато науковців століттями досліджували обсяг поняття неплатоспроможності, його співвідношення з суміжними поняттями, в тому числі, і в банківській сфері. За допомогою порівняльно-правових та загальнологічних методів спробуємо дослідити законодавство та доктрину, віднайти пануючу думку серед науковців, а також висвітлити окремі ідеї, які дозволять більш повно окреслити поняття «неплатоспроможності банку».

Неплатоспроможність банку - неспроможність банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку [14]. Таке визначення неплатоспроможності містилося в редакції Закону України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 року. Грунтуючись на такому законодавчому підході, вчені наполягали на тому, що статус неплатоспроможного банку передбачає необхідність встановлення спеціальних норм, які, у свою чергу, дозволили б за допомогою реабілітаційних процедур відновити його стан, а у випадку неможливості це зробити — ліквідувати з метою справедливого та організованого погашення вимог кредиторів. Тому процедура відновлення платоспроможності банків являє собою особливий правовий режим спрямований на відновлення платоспроможності банку із застосуванням спеціальних засобів, які потребують спеціальної правової регламентації [35, с 8].

З ухваленням Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» і внесенням змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» санація (відновлення платоспроможності) комерційного банку стала неможливою, а термін «неплатоспроможність банку» із Закону про банки був

виключений разом з декількома іншими, що раніше використовувались у правових механізмах банківської неплатоспроможності, – «ліквідатор», «ліквідаційна маса», «мораторій», «тимчасова адміністрація», «тимчасовий адміністратор», та в Законі № 4452 набув іншого визначення [1, с. 98-99].

Чинне визначення поняття «неплатоспроможний банк», що міститься у Законі № 4452, важко кваліфікувати як правову дефініцію, оскільки ця норма Закону відсилає до ст. 76 Закону про банки, де немає визначення поняття «неплатоспроможний банк», а встановлені підстави віднесення банку до категорії неплатоспроможного. Так, Законом № 4452 визначено: «неплатоспроможний банк - банк, щодо якого Національний банк України прийняв рішення про віднесення до категорії неплатоспроможних у порядку, передбаченому Законом України «Про банки і банківську діяльність» [14]. Отже, законодавчі підходи до визначення поняття «неплатоспроможність» банку не відповідають принципу правової визначеності, не допомагають краще зрозуміти це поняття, а навпаки – заплутують та змушують звертатись до суміжних понять, інших законів у сфері банкрутства, аби скласти повне розуміння про цю правову категорію. Тим більш, що в Законі про банки є ще одна категорія, яка має безпосередню дотичність до категорії неплатоспроможності банку, - це категорія «проблемний банк».

Спробуємо дослідити поняття «проблемний банк», оскільки Закон про банки також не містить його визначення, а лише встановлює підстави, за якими банк відносять до проблемних. За попередніми редакціями, їх можна було поділити на дві категорії: підстави, що стосуються фінансових спроможностей (банк протягом звітного місяця допустив зменшення на 5 і більше відсотків: щоденного розміру регулятивного капіталу та/або значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу; банк протягом звітного місяця допустив зменшення на 5 і більше відсотків значення хоча б одного з нормативів ліквідності нижче мінімальних нормативних значень;) та підстави, що стосуються операційних дій та дотримання законодавства (банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п'ять і більше робочих

днів тому, та/або встановлено факти невідображення в бухгалтерському обліку документів клієнтів банку, що не виконані банком у встановлений законодавством України строк; системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; банк не має ефективних та адекватних систем внутрішнього контролю та/або управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку; систематичне подання та/або оприлюднення недостовірної інформації або звітності з метою приховування реального фінансового стану банку, у тому числі щодо операцій із пов'язаними з банком особами) [14]. Проте ці підстави було звужено Законом 590-IX до 4 пунктів (нумерацію пунктів наведено з Закону.- авт.):

1) банк протягом 30 календарних днів поспіль допустив порушення мінімального значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу та/або нормативу достатності основного капіталу, встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України, що розраховується щодаки - два і більшеразів;

4) банк протягом 30 календарних днів поспіль допустив порушення значення хоча б одного з нормативів ліквідності нижче мінімальних нормативних значень, встановлених нормативно-правовими актами Національного банку України;

б) систематичне подання та/або оприлюднення недостовірної інформації або звітності з метою приховування реального фінансового стану банку, у тому числі щодо операцій із пов'язаними з банком особами. Крім того, Національний банк України має право віднести банк до категорії проблемних з інших підстав, визначених нормативно-правовими актами Національного банку України, що, на наш погляд, ускладнює розуміння поняття «проблемний банк» методом аналізу ознак [14].

Визнання банку проблемним є, з одного боку, заходом впливу за порушення банківського законодавства, а з іншого - певним превентивним

заходом щодо приведення його діяльності у відповідність до банківського законодавства, включаючи його платоспроможність. Визнання банку проблемним означає наявність в його діяльності певних порушень економічних нормативів, законодавства у банківській сфері та нормативно-правових актів НБУ, певних негативних тенденцій, які ще не свідчать про неплатоспроможність, а лише можуть створити передумови для її виникнення, якщо не вжити відповідних заходів. Внаслідок наявності таких негативних тенденцій діяльність банку (реальна банківська діяльність) відхиляється від встановленої норми банківського права (модель банківської діяльності), внаслідок встановлення наявності відхилень (критерії), які свідчать про ймовірну можливість виникнення неплатоспроможності [36]. Іншими словами, це перший та важливий крок з попередження потрапляння банку до стану фінансової неплатоспроможності та віднесення його до категорії неплатоспроможних.

Що ж стосується підстав неплатоспроможності, звернемось до ст. 76 Закону «Про банки і банківську діяльність». Ці підстави по суті формують ознаки неплатоспроможності комерційного банку. Національний банк України зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі (нумерація наведених підстав відповідає нумерації пунктів ст. 76. – авт.):

- 1) неприведення банком своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 120 днів з дня визнання його проблемним;
- 2) зменшення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу та/або нормативу достатності основного капіталу на 50 і більше відсотків від мінімального рівня, встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України;
- 5) виявлення фактів здійснення банком після віднесення його до категорії проблемного операцій (крім нарахування відсотків за вкладами, отримання клієнтами банку заробітної плати, аліментів, пенсій, стипендій, інших

соціальних, державних виплат), оформлення (переоформлення) договорів, внаслідок яких зобов'язання перед фізичними особами в межах гарантованої суми відшкодування збільшуються за рахунок зменшення зобов'язань перед фізичними особами, які перевищують гарантовану суму відшкодування, та/або зобов'язань перед фізичними особами, які не підпадають під гарантії Фонду гарантування фізичних осіб, та/або юридичними особами;

б) невиконання банком, віднесеним до категорії проблемного, розпорядження, рішення Національного банку України (у тому числі про застосування заходів впливу/санкцій) та/або вимоги Національного банку України щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України протягом визначеного Національним банком України строку [14].

Слід взяти до уваги зміни, внесені до ст.75 Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення деяких механізмів регулювання банківської діяльності». Зокрема, що стосуються скорочення строку, у який Національний банк України зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі неприведення банком своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства, після віднесення його до категорії проблемних. Було змінено 180 днів на 120, таким чином скоротивши часову можливість для банку впоратись із фінансовими проблемами. Упродовж цього терміну НБУ має право визнати банк неплатоспроможним в будь-який момент. Для цього достатньо однієї підстави, перелік яких також було змінено цим Законом [37].

Замість норм щодо зменшення розміру регулятивного капіталу або нормативів капіталу банку до однієї третини від мінімального рівня з'явилося інше формулювання: «зменшення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу та/або нормативу достатності основного капіталу мінімум на 50% від мінімального рівня». Також було вилучено підставу: невиконання банком протягом п'яти робочих днів поспіль мінімум 2% своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами та/або встановлення

фактів невідображення в бухгалтерію невиконаних документів клієнтів після віднесення банку до категорії проблемних. Проте тепер НБУ просто має право прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі, якщо банк не виконав у встановлений договором або визначений законодавством України строк свої зобов'язання перед вкладниками та іншими кредиторами через недостатність коштів. Рішення про неплатоспроможність більше не буде банківською таємницею (в частині обґрунтування) і має публікуватися в повному обсязі на сайті НБУ та газетах «Урядовий кур'єр» та «Голос України» [37].

Цей Закон націлений на покращення банківського законодавства, в тому числі стосовно визнання проблемного банку неплатоспроможним. Основні зміни стосувались корпоративного управління банків, особливостей судового провадження при їх виведенні з ринку та особливостей виведення банку з ринку в цілому. Але варто виділити ще один - про повноваження Національного банку [38].

Залишились необмежені дискреційні повноваження Національного банку України щодо віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі повторного виникнення підстав, з яких банк було віднесено до категорії проблемних, якщо такі підстави виникли протягом 60 днів з дня прийняття Національним банком України рішення про визнання діяльності банку, віднесеного до категорії проблемних, такою, що відповідає законодавству. Закон не обмежує положеннями цієї право або обов'язок Національного банку України протягом зазначеного строку прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних з інших підстав, встановлених статтями 75 і 76 цього Закону [14].

Тепер, виходячи з оновленого законодавства, НБУ має право, ґрунтуючись на досвіді, знаннях та аналізі інформації, застосовувати професійне судження, оцінюючи фінансовий стан банку, ризики, пов'язані з його діяльністю. Колишні власники, учасники банку, який виводять з ринку, можуть в суді оскаржувати законність рішень. Але максимум, що вони зможуть отримати, - це компенсація, тому що повернення колишнім власникам виключено. Навіть якщо процедура

ліквідації банку почалася на підставі акта НБУ і/або ФГВФО, який визнаний незаконним, зупинити та припинити її неможливо [38].

Підсумовуючи результати аналізу понять «проблемний банк» та «неплатоспроможний банк», зробленого через ознаки-підстави, визначені у статтях 75 та 76 Закону про банки, та враховуючи ретроспективний аспект поняття «неплатоспроможний банк» в попередній редакції цього Закону, можемо зробити висновок, що будь-який неплатоспроможний банк є проблемним, при цьому, на наш погляд, саме поняття «неплатоспроможність» звужує поняття проблемності, характеризуючи банк як такий, що не зміг у встановлений законом строк привести свою діяльність у відповідність до законодавства.

2.1.2. Особливості неплатоспроможності комерційного банку

Стрімкий розвиток українських банків став однією з основ формування ринкових відносин і сукупності базових елементів, пов'язаних з рухом фінансових ресурсів, без яких функціонування ринкового господарства неможливе. Однак, існує низка причин, які впливають на фінансовий стан банку. На думку дослідників, погіршення фінансового стану банків спричинено такими внутрішніми чинниками:

- недодержання банками вимог чинного законодавства
- недосконалість законодавчої бази
- конфлікти інтересів, пов'язані з власністю
- недостатність диверсифікації кредитного та інвестиційного портфелів
- примусове кредитування неприбуткових галузей виробництва
- неадекватне забезпечення кредитів або нереальність застав
- невідповідність структури управління
- нечесні дії керівників банку та позичальників [4]

Для порівняння наведемо таку інформацію. Американський науковець Джозеф Ф. Сінкі вказує сім факторів що впливають на банкрутство кредитних установ, оцінюючи американську банківську систему:

- погана якість активів банків;
- слабкість планування, політики та управління;
- зловживання інсайдерів;
- погана економічна обстановка;
- відсутність правильного аудиту та контролю;
- шахрайство, підтасовка звітних даних;
- незабезпечені витрати [1, с. 48; 39, с. 214-215].

Основною причиною фінансової кризи більшості банків є проблемні кредити. Фахівці поділяють причини фінансової кризи банку на прямі і непрямі. До прямих належить такі:

- порушення банками обов'язкових економічних нормативів і недодержання вимог щодо резервування
- різні коливання залишків коштів на кореспондентських рахунках, особливо якщо мінімальні залишки наближаються до нуля
- наявність неоплачених документів клієнтів
- грубі порушення правил бухгалтерського обліку та звітності
- здійснення ризикової кредитної та процентної політики
- збиткова діяльність
- часті зміни складу керівництва
- негативна інформація міністерств і відомств, ЗМІ, скарги клієнтів на роботу банку.

Непрямими причинами фінансової кризи банку є такі:

- банк працює на високоризикованих і ненадійних ринках, які мають обмежені перспективи розвитку
- строки залучення та розміщення коштів не збалансовані

- частка міжбанківських кредитів у складі залучених банком ресурсів занадто висока
- агресивна реклама стосовно залучених коштів на умовах, вигідніших за ринкові [35, с. 9-11; 40].

О. М. Борейко, досліджуючи питання більш загально, вказує, що право неплатоспроможності банків — це взаємопов'язана та взаємозумовлена сукупність правових субінститутів та норм, що забезпечують цілісне самостійне регулювання групи суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням заходів щодо запобігання неплатоспроможності банків, відновлення їх платоспроможності, а також відносин, пов'язаних з визнанням банку неплатоспроможним та його ліквідацією внаслідок такого визнання [41].

Щоб цілісно оглянути сукупність відносин, у яких використовується поняття неплатоспроможності банку, слід не лише аналізувати ознаки та властивості, але й інші суміжні категорії - передумови, умови, підстави та наслідки неплатоспроможності банківської установи.

К. А. Возняковська, досліджуючи ознаки та властивості інституту неплатоспроможності, висловлює цікаву думку, що дослідження правового інституту неплатоспроможності банківської установи, лише виходячи з аналізу елементного складу відповідного поняття, пошуку його внутрішніх протиріч і формально-логічних недоліків, прогалин структурного характеру, виявляє мікрорівень проблематики банкрутства банківських установ. При цьому такий мікрорівень не може повною мірою призвести до правильних висновків, якщо не будуть враховані суміжні категорії та суміжні відносини (макрорівень відповідної проблематики). Так, ця автор зазначає: «При цьому ознаки цього поняття дозволяють чітко виділити його з-поміж інших правових категорій, а властивості — охарактеризувати сукупність змістових рис цього поняття, які використовується у правовому забезпеченні відносин щодо визнання банківської установи неплатоспроможною та її виведення із ринку». Важливим аспектом макрорівня дослідження категорії платоспроможності банківської установи можна вважати співвідношення правового та економічного виміру відповідного

поняття. Такий вимір дозволяє зрозуміти, що право є найважливішим, але не єдиним регулятором поведінки неплатоспроможної установи, її клієнтів та регуляторних органів у процесі відповідних відносин банкрутства та виведення фінансової установи з ринку. Сама природа ризику, який лежить в основі банківської діяльності, підтверджує наявність багатьох неправових факторів, тобто тих економічних елементів відносин, які не можуть бути врегульовані у праві, але які безпосередньо впливають на платоспроможність банківської установи [42]. Нам імпонує думка К. А. Возняковської щодо співвідношення економічних факторів та правових факторів неплатоспроможності, втім, це видається самостійною темою для дослідження.

2.2. Правовий статус суб'єктів владних повноважень у відносинах банківської неплатоспроможності

Система суб'єктів, які наділені владними повноваженнями щодо економіко-правового регулювання відносин банківської неплатоспроможності, в Україні наразі складається з державної установи – Національний банк України та юридичної особи публічного права (без статусу державна) – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження яких розглянемо в цьому підрозділі під певним кутом зору.

2.2.1. Національний банк України як суб'єкт визнання банку неплатоспроможним

Центральний банк будь-якої держави посідає особливе місце в банківській системі. Законом «Про Національний банк України» закріплено, що НБУ є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України.

Національний банк України – центральний банк держави, орган держави, якому на засадах незалежності та економічної самостійності доручено впроваджувати єдину грошово-кредитну політику в Україні, регулювати організацію банківської системи і сприяти державному контролю за її функціонуванням [1, с.121; 43, с. 226-227].

Повноваження НБУ щодо нагляду у сфері банківської діяльності, що здійснюються в цілях забезпечення стабільності банківської системи і захисту прав та інтересів вкладників та клієнтів банків, є надзвичайно важливими. До них входять організаційні функції, як ліцензування банків та виключення ліквідованих банків з реєстрів, функції нагляду, як, наприклад, контролювання банків у дотриманні законодавства, також участь у створенні нормативно-правових актів у своїй сфері та в межах своїх повноважень. У питаннях неплатоспроможності встановлені повноваження НБУ потрібні для забезпечення належного рівня платоспроможності банків. Стосовно останніх, функції НБУ проявляються у вигляді нагляду з метою забезпечення стійкості банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів комерційного банку. Повноваження НБУ можна поділити на: нормотворчі (створення підзаконних нормативно-правових актів для банківської сфери); організаційні (реєстрація, ліцензування банків, виключення ліквідованих банків з реєстру тощо); наглядові (систематичний контроль за дотриманням банками банківського законодавства); адміністративні (застосування до банків за допущені порушення заходів впливу); та з надання фінансової підтримки (кредитор останньої інстанції, рефінансування, капіталізація) [1, с. 122-123; 44, с. 56].

Головними функціями НБУ у відносинах неплатоспроможності банків є повноваження з віднесення банку до категорії неплатоспроможного та відкликання в такого банку банківської ліцензії та прийняття рішення щодо його ліквідації з підстав неплатоспроможності. Відносно комерційних банків НБУ є стороною, що регулює їх діяльність, а банки є ніби підпорядкованими, зобов'язаними. І віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного є одним із заходів впливу НБУ, проявом функції нагляду

та організації діяльності у банківській сфері. Порядок застосування до банків вказаних заходів впливу встановлюється законами України та нормативно-правовими актами НБУ, зокрема Законом про банки та Положенням НБУ № 369 [45].

Діяльність НБУ, як особливого центрального органу державного управління, охоплює весь цикл управлінських дій та рішень у банківській діяльності, зокрема і щодо вжиття заходів протидії існуючим та імовірним небезпекам та загрозам у сфері фінансової безпеки [46, с. 85].

Забезпечення дотримання банками законодавства є чи не найважливішою функцією НБУ у сфері банківського нагляду. Цю думку підтримує й Т. Поліщук, вказуючи, що стан законності у сфері банківської діяльності залежить від ефективності банківського нагляду, який здійснюється НБУ і невід'ємною складовою якого є система заходів впливу, передбачених Законом про банки для застосування у разі порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ[1, с. 125, 47, с. 115].

2.2.2. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб як суб'єкт визнання банку неплатоспроможним

Банки не зможуть провадити свою діяльність без певного грошового ресурсу як своєрідного фундаменту для цієї діяльності. Залучення банками «чужих» коштів та застосування їх у ризикових банківських операціях та послугах потребує створення механізмів, які б захищали грошові вкладення фізичних осіб та інших вкладників в банківський капітал, певного середовища для зменшення ризиків вкладень на випадок неплатоспроможності банків. Дослідження законодавства в сфері фінансових послуг лише доводить, що аспекти фінансової політики держави актуальні як для фінансових установ, таких як банки, так і для споживачів банківських послуг, оскільки кошти приватних та інших осіб є підґрунтям для роботи системи.

Як зазначає О.П. Орлюк, кредитні установи намагаються розробити певні зовнішні і внутрішні механізми, які б захищали і гарантували інтереси обох сторін, а також вказує, що в якості одного з найбільш дієвих внутрішніх механізмів світова практика розробила систему страхування (гарантування) вкладів [1, с. 128; 48, с. 30]. Таку систему впроваджено і в Україні – систему гарантування вкладів фізичних осіб, яка забезпечується Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Ідея страхування депозитів, як вказують дослідники, виникла у США у 1829 році [1, с. 129, 65]. Вважається, що вперше таку систему страхування було запроваджено у США у 1934 році створенням квазідержавної [1, с. 129, 66 с. 39] Федеральної корпорації страхування депозитів (FDIC), до якої мали вступити усі банки-члени Федеральної резервної системи. Основною місією ФКСД є підтримання стабільності і суспільної довіри до фінансової системи нації.

Щодо правового статусу Фонду гарантування в Україні, то він є економічно самостійною, юридичною особою публічного права з відокремленим майном, яке є об'єктом права державної власності і перебуває в господарському віданні Фонду (до 2012 року Фонд мав статус державної установи згідно з ЗУ «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб»). Основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку [16].

Учасниками Фонду є банки, їх участь у Фонді є обов'язковою. Фонд має право безоплатно одержувати від банку інформацію про його діяльність, а банк зобов'язаний надавати Фонду на його вимогу або відповідно до вимог законодавства документи та іншу інформацію, необхідні для виконання Фондом функцій, передбачених Законом № 4452 та іншими актами законодавства.

Фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку одним із таких способів: ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду коштів за вкладями фізичних осіб; ліквідація банку з відчуженням у процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку;

відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією; створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку; продаж неплатоспроможного банку інвестору, тобто особі, яка виявила намір і надала Фонду письмове зобов'язання про придбання акцій неплатоспроможного банку або перехідного банку у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку [49].

Закон України № 2740 регулює організаційні, правові та фінансові питання роботи системи гарантування вкладів фізичних осіб, порядок виплати останнім відшкодування за вкладами, повноваження. Також цей Закон встановлює межі втручання Національного банку та Фонду в діяльність одне одного, регулює їхні відносини з банками та встановлює повноваження Фонду щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку.

У разі проведення процедур тимчасової адміністрації чи ліквідації Фонд має обрати для здійснення повноважень з цих процедур у конкретному банку уповноважену особу, яка призначається виконавчою дирекцією Фонду з числа працівників Фонду. Ця особа має відповідати вимогам Фонду і не мати конфлікту інтересів.

За Законом № 4452 уповноваженою особою не може бути особа, яка:

- є кредитором, пов'язаною особою або учасником банку, щодо якого здійснюється тимчасова адміністрація;
- має судимість, не погашену і не зняту у встановленому законом порядку, або є обвинуваченим по кримінальній справі; не виконала своїх зобов'язань перед будь-яким банком;
- має конфлікт інтересів з банком, щодо якого здійснюється тимчасова адміністрація.

Уповноважена особа та Фонд знаходяться у відносинах підлеглих, підзвітності, підконтрольності першої другому.

Як уже зазначалось, Фонд не є державним органом, а має повноваження гарантувати банківські вклади. Стаття 4 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» визначає функції, які виконує Фонд.

О. М. Лобач у своїй дисертації [1, с. 140] наводить наступну класифікацію функцій Фонду гарантування, створюючи систему з двох самостійних механізмів:

- державно-правового регулювання відносин, що виникають при створенні та функціонуванні системи гарантування вкладів. За змістом ці відносини можна визначити відносинами страхування вкладів фізичних осіб, де суб'єктом страхування є Фонд, страхувальниками – комерційні банки, вигодонабувачами – вкладники (за тими вкладками, які відшкодовуються Фондом), об'єктом страхування є вклад фізичної особи у банку (система страхування в Україні підтримує принцип обмеження гарантії на одного вкладника, а не депозит у банку [1, с. 140; 50, с. 22]). Цей механізм включає ведення реєстру учасників Фонду; акумуляцію коштів, отриманих із передбачених або не заборонених Законом джерел; здійснення контролю за повнотою і своєчасністю перерахування зборів кожним учасником Фонду; тощо. У визначених Законом випадках уповноваженим суб'єктом у цьому механізмі може виступати НБУ, наприклад, коли він має у безспірному порядку списати з рахунку банку на користь Фонду страхові внески;
- державно-правового регулювання відносин припинення неплатоспроможного банку як суб'єкта права. Управненими суб'єктами тут виступають НБУ і Фонд, між якими на рівні закону повноваження розподілені таким чином: до повноважень НБУ входить прийняття рішень про визнання банку неплатоспроможним, про відкликання банківської ліцензії у неплатоспроможного банку і його ліквідацію, повідомлення Фонду про прийняті рішення, виключення ліквідованого банку з реєстру; до повноважень Фонду входить здійснення тимчасової адміністрації, направлення на адресу НБУ пропозиції про відкликання банківської ліцензії у неплатоспроможного банку та його ліквідацію, здійснення процедури ліквідації банку з повідомленням НБУ про її завершення.

Працюючи над дослідженням питання про суб'єктів владних повноважень у сфері неплатоспроможності комерційних банків, робимо висновок, що функції Національного Банку України та Фонду є владними із використанням примусу. Також в ході дослідження виявлено практично необмежені повноваженні НБУ у питанні віднесення проблемного банку до категорії неплатоспроможним та досліджено виконання Фондом гарантування вкладів фізичних осіб обов'язків гаранта обов'язкової системи страхування вкладів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

1. Дефініція поняття «неплатоспроможність банку» в чинному законодавстві як така відсутня, законодавство, радше, відсилає до підстав, за яких банк відноситься регулятором до категорії неплатоспроможних. На цьому ґрунтується наукова полеміка щодо цієї правової категорії. Така невизначеність впливає на розуміння цього явища загалом та потребує подальшого його дослідження.

Сукупність відносин, щодо яких застосовується поняття неплатоспроможності банку, потрібно аналізувати не тільки через ознаки та властивості, але також суміжні категорії - передумови, умови, підстави та наслідки неплатоспроможності банківської установи. Неплатоспроможність банків – це взаємопов'язана сукупність норм, за допомогою яких уможлиблюється цілісне регулювання групи суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням заходів щодо запобігання неплатоспроможності банків.

2. Суб'єктами владних повноважень у регулюванні банківської неплатоспроможності є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб та Національний банк України. Їх функції та завдання у питаннях припинення неплатоспроможного банку можна охарактеризувати як владні, такі, що виконуються із використанням примусу.

НБУ має виключні повноваженні у сфері припинення діяльності неплатоспроможних банків, які виражаються у віднесенні банку до проблемного,

а потім за встановлених Законом підстав до неплатоспроможного та відкликання банківської ліцензії, прийняття рішення щодо ліквідації банку.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб було запроваджено як гарант обов'язкової систему страхування вкладів. Він має повноваження безпосередньо у проведенні тимчасової адміністрації та ліквідації, займається цими процедурами та звітує НБУ.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРИПИНЕННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОГО БАНКУ

3.1. Виведення неплатоспроможного банку з ринку: поняття та процедурні форми

На даний час регулювання відносин неплатоспроможності комерційних банків в Україні відбувається в межах процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку, поняття якого наводиться в Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [16] - заходи, які здійснює Фонд стосовно банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, щодо виведення його з ринку одним із способів, визначених статтею 39 цього Закону;

Припинення неплатоспроможного банку відбувається у формі ліквідації банку, яка є незворотною. Важливо зазначити, що припинення неплатоспроможного банку здійснюється уповноваженими на те особами, що мають спеціальні повноваження у сфері банківської діяльності - Національний банк України (далі НБУ) та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі Фонд).

Проте, все ж першочергове рішення належить НБУ, який вирішує питання віднесення банку до категорії неплатоспроможних і не пізніше дня, наступного за днем прийняття такого рішення, має повідомити про це Фонд. Цим рішенням НБУ віддає повноваження щодо нагляду за цим банком Фонду.

Наступний крок, який вже виконує Фонд, – це запровадження процедури тимчасової адміністрації на наступний робочий день після офіційного отримання рішення НБУ про віднесення банку до категорії неплатоспроможних. Процедура тимчасової адміністрації триває місяць, проте цей термін можна продовжити відповідно до ст. 34 Закону «Про систему гарантування вкладів», що все одно видається занадто малою кількістю часу для здійснення всіх необхідних дій за

планом регулювання. Фонд має право призначити уповноважену особу, яка згідно затвердженого Фондом плану врегулювання здійснює процедуру виведення банку з ринку.

План врегулювання складається відповідно до вимог, встановлених актами Фонду. У плані врегулювання на підставі оцінки фінансового і майнового стану банку визначаються заходи щодо виведення неплатоспроможного банку з ринку в один із таких способів:

- 1) ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду коштів за вкладками фізичних осіб у порядку, встановленому цим Законом;
- 2) ліквідація банку з відчуженням у процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку;
- 3) відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією;
- 4) створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку;
- 5) продаж неплатоспроможного банку інвестору.

Перші чотири способи можна визначити як ліквідаційні способи виведення неплатоспроможного банку з ринку, хоча чисто ліквідаційним є перший спосіб, а інші передбачають виділення та передачу частини активів неплатоспроможного банку іншому банку з подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку. І лише п'ятий спосіб передбачає продаж перехідного банку інвестору, тому його можна охарактеризувати як відновлювальний, або санаційний спосіб виведення неплатоспроможного банку з ринку [51, с. 1].

У разі закінчення строку тимчасової адміністрації або невиконання вищенаведеного плану врегулювання або за інших підстав передбачених Законом, Фонд вносить до НБУ пропозицію про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, яку НБУ має прийняти або відхилити протягом п'яти днів з

дня отримання пропозиції та поінформувати Фонд про прийняття такого рішення не пізніше дня, наступного за днем його прийняття [1, с. 166].

Фонд має обрати уповноважену особу та почати процедуру ліквідації банку у день отримання рішення НБУ про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку. Лише після цього може здійснюватися процедура ліквідації - Фонд з дня початку процедури ліквідації протягом забезпечує виконання заходів щодо управління майном та активами банку та задоволення вимог кредиторів. Це відбувається протягом 3-5-ти років, але може бути подовжено. Виведення неплатоспроможного банку з ринку є фактично ліквідацією банку як юридичної особи, яка згідно наведеного визначення може відбуватися:

- а) передачею активів і зобов'язань неплатоспроможного банку приймаючому банку. Така передача за змістом є платним відчуженням активів і зобов'язань неплатоспроможного банку приймаючому банку;
- б) продажем неплатоспроможного банку інвестору;
- в) продажем перехідного банку інвестору [1, с. 167].

3.2. Процедура тимчасової адміністрації в неплатоспроможного банку

Відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів» тимчасова адміністрація - процедура, що застосовується Фондом гарантування вкладів фізичних осіб до банків при здійсненні банківського нагляду за особливих обставин, передбачених законодавством.

Тимчасова адміністрація використовується для тимчасового управління банком з метою збереження капіталу та активів банку, докладної оцінки його фінансового стану і вжиття відповідних заходів щодо приведення його діяльності у відповідність до вимог банківського законодавства, відновлення його платоспроможності та ліквідності, стабілізації діяльності банку, усунення виявлених порушень, причин та умов, що призвели до погіршення фінансового стану.

Тимчасовий адміністратор – це Фонд гарантування, який вправі делегувати ці повноваження уповноваженій особі - працівникові Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень, передбачених Законом № 4452 [16] та/або делегованих Фондом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації та/або ліквідації банку [52].

Тимчасова адміністрація є однією зі стадій процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку, специфічним органом управління банку, що в примусовому порядку замінює собою попередні органи управління банку, щоб виконувати їхні повноваження в межах, дозволених Законом. Ці повноваження бере на себе Фонд, який під час процедури тимчасової адміністрації має виняткове право управляти банком. Тимчасова адміністрація може обмежувати права працівників (керівників, службовців) банку, їх може бути звільнено чи переведено на інші посади, переглянуто їх службові обов'язки. Всі заходи в межах тимчасової адміністрації проводяться з метою забезпечення збереження майна неплатоспроможного банку у цілях здійснення процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку. Здійснення тимчасової адміністрації відбувається поетапно: прийняття Фондом рішення про запровадження тимчасової адміністрації та призначення уповноваженої особи (з підстави рішення НБУ про віднесення банку до категорії неплатоспроможних), далі провадиться етап інвентаризації фінансового і майнового стану банку, створюється і затверджується план врегулювання. Потім виконуються всі необхідні за планом дії та врешті тимчасова адміністрація доносить до Фонду про перебіг справ та тимчасова адміністрація припиняється.

Так, можна вказати загальні характеристики тимчасової адміністрації: вона є спеціальним органом управління банку із незадовільною платоспроможністю; метою її діяльності є відновлення платоспроможності банку та попередження банкрутства; вона наділяється широкими повноваженнями; є підзвітною органу банківського регулювання та контролюваною ним; несе відповідальність за спричинення збитків кредиторам, банку [1, с. 150]. Але наразі слід зробити

застереження: тимчасова адміністрація наразі немає функції відновлення платоспроможності банку, як це було раніше.

Отож, в діяльності тимчасової адміністрації можна виділити два напрямки, які змінюють один одного: відновлення задовільного фінансового стану банку який здійснюється за умови збереження чинності банківської ліцензії останнього; та забезпечення збереження активів і майна банку до моменту призначення конкурсного керуючого у конкурсному провадженні, яке відкривається арбітражним судом після відкликання банківської ліцензії, якщо платоспроможність банку не вдалося відновити [1, 149].

3.3. Процедура ліквідації неплатоспроможного банку

Глава 16 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначає підстави, порядок, процедуру та інше, що стосується ліквідації банків. Відповідно до цього Закону «ліквідація банку» - це процедура припинення функціонування банку як юридичної особи відповідно до положень цього Закону та Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [14].

Закон «Про систему гарантування вкладів» [16] містить розділ присвячений ліквідації банків, де визначено передумови ліквідації і роль Фонду та НБУ, процедуру, строки, наслідки, порядок та умови продажу майна банку, закінчення ліквідації та інше.

Так, на сьогодні ліквідація банків регулюється Законом «Про систему гарантування вкладів» та Законом «Про банки і банківську діяльність», до якого першим Законом внесено суттєві зміни. Зокрема, із Закону про банки виключено терміни «ліквідатор», «ліквідаційна маса» та процедура ліквідації банку. Цей Закон визначає правове поняття «ліквідація банку», класифікує ліквідацію за видами. Залежно від юридичної підстави її запровадження банк може бути ліквідований: а) у добровільному порядку за рішенням власників банку; б) у примусовому порядку у разі відкликання НБУ банківської ліцензії з власної

ініціативи або за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [1, с. 170].

Безпосередньо до процедури ліквідації неплатоспроможного банку входить:

- 1) прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку;
- 2) здійснення ліквідації;
- 3) завершення ліквідації, внесення інформації до державних реєстрів.

У процедурі ліквідації, як вже було зазначено, всі дії беруть на себе Фонд гарантування та НБУ. Фонд займається проведенням процедури ліквідації, звітування до НБУ та державного реєстратора про завершення ліквідації. Державний реєстратор в свою чергу має занести дані про банк, що було ліквідовано, до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності. НБУ належить безпосередньо прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії у неплатоспроможного банку та виключення його Державного реєстру банків.

Для процедура ліквідації неплатоспроможного банку характерні такі елементи:

- суб'єкт ліквідації – Фонд гарантування в особі уповноваженої особи (працівника);
- об'єкт ліквідації – неплатоспроможний банк;
- учасники процедури ліквідації – кредитори (за винятком вкладників);
- механізм ліквідації - який у свою чергу складається з оголошення про ліквідацію неплатоспроможного банку, формування реєстру акцептованих вимог кредиторів із визначенням черги задоволення цих вимог, акумуляції, оцінки та продажу ліквідаційної маси та задоволення вимог кредиторів за рахунок продажу ліквідаційної маси.
- ліквідаційний баланс та звіт - складання та затвердження яких є завершальним етапом стадії ліквідації осіб [1, с. 170-171].

Початок процедури ліквідації означає певні правові наслідки, що виражаються в припиненні повноважень органів управління банку, звільнення з

посад. Строк виконання всіх зобов'язань банку, включаючи податки, збори, вважається таким, що настав, а нові зобов'язання не виникають, крім витрат, які пов'язані з ліквідацією банку. Всі відомості про фінансове становище банку перестають бути конфіденційними чи становити банківську таємницю.

Також у визначені договорами з клієнтами терміни, припиняється нарахування відсотків, комісійних, штрафів, інших очікуваних доходів за активними операціями банку, якщо це впливатиме на ліквідаційну масу. Публічні обтяження, обмеження на розпорядження майном банку втрачають чинність та встановлюється заборона на накладення нових. Керівники банку повинні передати Фонду/уповноваженій особі бухгалтерську та іншу документацію, печатки, штампи, матеріальні та інші цінності банку. За ухилення від цих дій встановлено відповідальність. Ліквідаційна процедура банку є завершеною з затвердженням ліквідаційного балансу

Банк вважається ліквідованим з моменту внесення запису про його припинення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Після внесення до реєстру Фонд має надіслати НБУ звіт про виконання ліквідаційної процедури та ліквідаційний баланс банку. НБУ в свою чергу вносить запис до Державного реєстру банків про ліквідацію банку на підставі отриманих від Фонду звіту про ліквідацію та ліквідаційного балансу [14].

Під час дослідження процедури ліквідації, хотілось неодноразово звернутись до поняття та апелювати ним як аргументом щодо певних функціональних можливостей. Проте, так само, як було зазначено щодо понять «проблемний банк» та «неплатоспроможний банк», поняття «ліквідація банку» також є неповним та не виражає всю сутність процедури. На думку О. М. Лобач, саме задоволення вимог кредиторів банку має стояти на першому місці в примусовій процедурі ліквідації неплатоспроможного банку. Можна, втім зробити спробу, проаналізувати поняття через визначення ознак цього явища. Так, з правового погляду, ліквідація банків повинна відповідати таким ознакам:

- будь-яка діяльність у процесі ліквідації має здійснюватися для досягнення визначеної законом мети;
- становити самостійний вид діяльності;
- проводитись у встановленому законом порядку й у визначені терміни;
- здійснюватися тільки після припинення функціонування банку як фінансової установи;
- наслідком ліквідації в обов'язковому порядку повинно бути припинення функціонування банку як юридичної особи [53, с. 125; 54, с. 69].

Поняття ліквідації банку, що міститься у Законі про банки та у Законі про систему гарантування вкладів, не відображає рис, притаманних ліквідації банку у відносинах неплатоспроможності, проте їх положення в регулюванні відносин банківської неплатоспроможності визначені спеціальними [53, с. 125].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

1. В Україні Законом № 4452 встановлено врегулювання неплатоспроможності комерційних банків такими процедурами як тимчасова адміністрація та ліквідація. Перша процедура переростає в другу за умови рішення НБУ про відкликання банківської ліцензії.

2. Процедури тимчасової адміністрації та ліквідації є механізмами виведення неплатоспроможного банку з ринку. Дослідження законодавства та наукової полеміки з цих питань, дало нам змогу виділити проблему – строк здійснення тимчасової адміністрації (один місяць) є занадто малим. Хоча законодавець не виключає збільшення цього строку за наявності певних умов, проте, і цього часу об'єктивно буде мало для такої важливої процедури, яка передуює ліквідації та яка безпосередньо впливає на те, чи буде банк існувати чи ні.

РОЗДІЛ 4

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ

4.1. Правові моделі регулювання припинення неплатоспроможних кредитних установ у вибраних країнах світу

Тема правового регулювання неплатоспроможності банків в світі є предметом вивчення багатьох видатних науковців як в Україні, так і закордоном. Режими неплатоспроможності банків дуже різноманітні. У багатьох країнах діють окремі правила щодо неплатоспроможності банків від тих, які регулюють неплатоспроможність інших фірм або фізичних осіб. Інші країни не мають спеціального режиму і покладаються на своє загальне законодавство про неплатоспроможність для закриття банку [55, с. 385].

Деякі країни покладаються на адміністративний процес для закриття банку, в якому орган нагляду за банком, банківська страхова компанія чи інша агенція мають повноваження призначати зберігача чи розпорядника, а в деяких випадках можуть призначати себе на цю посаду. Інші країни покладаються на судовий процес, де слід звертатися до суду, щоб той призначив керуючого. Отже, вивчення світового досвіду дозволяє виділити моделі визнання банку неспроможним (банкрутом) – судову (банк оголошується банкрутом у судовому порядку, ліквідаційна процедура відбувається під контролем суду) і позасудову (банк визначається фінансово неспроможним тим органом, який здійснює регулювання банківської діяльності, він же відкликає банківську ліцензію та доручає певному суб'єкту здійснити ліквідацію банку). О.В. Суворов в своїй праці вказує, що позасудова модель регулювання банкрутства банків свідчить не про законодавче, а скоріше про нормативне регулювання банкрутства та ліквідації кредитних установ, яке передбачає контроль за діяльністю фінансових установ, попередження їх банкрутства шляхом надання фінансової допомоги при

загрозі банкрутства та здійснення ліквідації кредитної установи при її банкрутстві спеціальним органом (установою) [1, с. 43; 56, с. 78].

Якщо розглядати ці дві моделі на прикладі застосування країн, виходить, що судова процедура використовується у більшості країн. Наприклад, у Англії існує Banking Act 1979, відповідно до якого банк визнається банкрутом саме судом, а із заявою про банкрутство банку можуть звертатися Банк Англії, Управління фінансових послуг, Державний секретар у визначених законом випадка [1, с. 44; 57, с. 44]; У Мексиці існує Національна банківська комісія, яка здійснює попередні слухання з питань неспроможності банку і подає до суду заяву про порушення справи про банкрутство кредитної установи згідно Комерційного кодексу, яким окрім загальних процедур банкрутства регулюються спеціальні процедури банкрутства кредитних установ, страхових компаній тощо [1, с. 44; 56, с. 75-76]. У Франції, приміром, Банківська комісія (один із суб'єктів банківського контролю у Франції), може призначити ліквідатора, не чекаючи початку судової процедури про банкрутство банку, якщо визнає фінансовий стан банку незадовільним [1, с. 44; 58]. Позасудовий ж порядок визнання банку банкрутом передбачений банківським законодавством США, банківським законодавством України.

Стабільність банківської системи США забезпечується системою банківського регулювання та системою страхування депозитів. Їх загальною метою, вказує Джозеф Ф. Сінкі [39, с. 214-215], є підтримання довіри до банків з боку публіки. В цьому напрямку правове регулювання неплатоспроможності банків особливо цікаве для України, оскільки: стабільність банківської системи забезпечується державним регулюванням діяльності банків та системою страхування вкладів; для оцінки фінансового стану банків НБУ використовує аналогічну систему CAMELS; Фонд гарантування виконує функції, схожі на функції ФКСД; в Україні запроваджуються нові інструменти припинення неплатоспроможного банку – продаж банку приймаючому банку або інвестору, створення Фондом перехідного банку, які вже давно використовуються у США [1, с. 44].

Розпорядчі органи США контролюють банківські установи двома способами: по звітах та докладах, що необхідно надаються їм підконтрольними банками, та шляхом здійснення ревізій цих банків. Серед інших методів ревізорами використовується п'ятибальна система порівняльної оцінки банків CAMEL. Вона полягає в тому, що висновок про фінансовий стан банку та визначення його категорії від 1-ої до 5-ої здійснюється на підставі оцінки п'яти аспектів – капіталу та активів банку, управління, доходів та ліквідності. Чим вище категорія, тим гірше стан банку. Банки 4-5-ої категорій близькі до банкрутства чи вже є фактично банкрутами, і, таким чином, є загрозою збитків для страхового фонду. Якщо регулятивні заходи розпорядчих органів федерації та штату не дали позитивних результатів запобігання банкрутству банку, в дію вступає ФКСД, яку закон наділяє широкими повноваженнями з метою подолати будь-яку ситуацію банкрутства банку законним, неруйнівним та справедливим методом [1, с. 45; 39, с. 190-192; 192, с. 700-701].

Цікавим досвідом для України є поняття «too big to fail» (занадто великий, щоб збанкрутувати), яке виникло у 2008-2009 роках у США. На той час деякі штати виступали за те, щоб уможливити існування лише одному банку в кожному штаті. Таке законодавство були результатом лобіювання певних банків, які прагли уникнути конкуренції. Проте в результаті такі банки стали основним представником місцевої економіки, а коли місцева економіка кожного штату зазнає краху, фінансовий стан цієї держави буде близький до катастрофи. Зрештою, уряд втрутився і дозволив міждержавні банківські операції, попередивши цим банкрутство, - один банк купив інший і працювати у кількох штатах. Все це призвело до концентрації банків, так найбільші з них стали занадто великими, щоб збанкрутувати [59].

Характерними рисами процесу банкрутства американського банку можна виділити такі:

- рішення про неспроможність (банкрутство) банку приймається тим розпорядчим органом (федеральним – Управління валютного контролера

чи штату – Агентство банківської діяльності штату), який видав цьому банку ліцензію на здійснення банківських операцій;

- ФКСД не має права ініціювати питання про неспроможність банку. До її компетенції входить продаж послуг зі страхування вкладів, виконання регулятивних функцій – погодження створення нових депозитарних установ, здійснення ревізій банків, регулювання розміру депозитних ставок, здійснення управління банками-банкрутами та банками, яким загрожує банкрутство;
- передумовою початку діяльності ФКСД як ліквідатора банку є відкликання ліцензії на здійснення банківських операцій;
- Служба Фінансового контролера або відповідний розпорядчий орган штату відповідно до вимог закону повинні скласти декларацію про неспроможність банку та призначити ФКСД розпорядником майна (ліквідатором) застрахованого закритого банку;
- ФКСД не має права відмовитись від цього призначення, а прийнявши його, діє як довірчий власник щодо розпорядження майном неспроможного банку на користь кредиторів з урахуванням страхового фонду ФКСД. В обов'язки розпорядника майном входять реалізація активів банку-банкрута, задоволення вимог його кредиторів, ліквідація банку. Основний обов'язок ФКСД – повернення вкладів вкладникам, кредитори та акціонери не мають жодних переваг. У США акціонери банку після його ліквідації отримують будь-які суми дуже рідко. [1, с. 48 - 49; 39, с.177-178, 188, 199].

Ліквідуючи банк, ФКСД має вибрати метод найменших витрат при здійсненні процедури, при цьому ще й проаналізувати, як той чи інший метод впливатиме на публічну довіру до банків та стабільність банківської системи, на ринкову дисципліну. До таких методів відносяться: повернення депозитів; угоди з придбання активів та прийняття зобов'язань закритого банку; трансферт застрахованих депозитів; проміжний банк та національний банк страхування депозитів. Перші два методи є домінуючими [1, с. 49; 39, с.199-204].

Не менш цікавим є і досвід Франції, адже банківська система цієї країни показала себе найкращим чином у кризу 2010-их років. Розглянемо гарантію вкладів населення у випадку банкрутства банку. Максимально гарантована виплата в разі банкрутства становить близько 70 тис. євро на фізичну особу. Система гарантування вкладів у Франції поширюється і на іноземні банки, що ведуть діяльність на території країни. Будь-який іноземний банк, зобов'язаний вкладати частину коштів у спеціально контрольований державний орган — Фонд гарантування депозитів. Активи даного фонду становлять більше 2 млрд євро, з яких під державним контролем проводять відшкодування та виплати по гарантіях. За такою ж схемою існують фонди, які гарантують виплати по акціях та договорах страхування життя, які було укладено з банком. Таким чином, на відміну від банківських систем англосаксонських країн, владники у Франції набагато серйозніше захищені від кризових явищ в економіці. Певно, за умов кризи більш жорсткими стають умови надання позик, проте гарантії вкладників коштів не слабшають [60].

Отже, бачимо, що банківські системи розвинутих країн мають багато релевантного досвіду, який може бути корисним для України, особливо в контексті відновлення економіки післявоєнного стану.

4.2. Правове регулювання неплатоспроможності кредитних установ у праві Європейського Союзу

Дослідження міжнародного законодавства становить для України неабиякий інтерес, адже 2022 рік показав, що наше прагнення вступити в Європейський Союз виправдане, а старання прикладені для цього раніше мають лише примножитись, що також стосується і покращення законодавства в банківській сфері. Відмінність національних систем регулювання банківської діяльності лише поглиблює інтерес, адже ми маємо шанс взяти приклад на етапі розвитку банківської системи, який, проте вже затягнувся.

Наднаціональними утвореннями, що займаються питаннями неплатоспроможності кредитних установ є Європейське Співтовариство та Міжпарламентська Асамблея країн Співдружності Незалежних Держав, які відносно досліджуваного явища розробили правові акти, положення яких представляють певний інтерес для України.

Законодавство ЄС складається з низки нормативних актів, що стосується банківської сфери, з яких варто зазначити Директиву 94/19/ЄС щодо схем гарантування депозитів від 30 травня 1994 року, якою встановлено принцип обов'язкового членства кредитних установ у схемі гарантування вкладів у державі-члені походження [62], Директиву Європейського парламенту та Ради Європи 2006/48/ЄС від 14 червня 2006 р. про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ, яка встановлює правила щодо заснування та здійснення діяльності кредитних установ, та правила здійснення пруденційного нагляду на ними [63], Директиву 2001/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради про реорганізацію та ліквідацію кредитних установ від 4 квітня 2001 р., яка встановлює принципи та правила здійснення реорганізаційних та ліквідаційних процедур кредитних установ [64]. Ці акти тісно пов'язані між собою спільними метою, предметом та об'єктом регулювання – гармонійний та збалансований розвиток діяльності кредитних організацій на території ЄС, забезпечення стабільності банківських систем, захист прав кредиторів і вкладників кредитних організацій [1, с. 62].

Прийняття Директиви 2001/24/ЄС обумовлено необхідністю розв'язання скрутного фінансового становища кредитної установи шляхом відновлення її платоспроможності або ліквідації. А принципами, що встановлюються цією Директивою, можна виділити такі:

- принцип визнання єдності кредитної установи та її структурних підрозділів (відділення/філії) як на час здійснення діяльності, так і на час ліквідації (єдиний економічний суб'єкт);

- принцип взаємного визнання державами-членами заходів, що вживаються кожною з них для відновлення життєздатності кредитної установи, якій було надано дозвіл здійснювати свою діяльність;
- принцип забезпечення інтересів третіх сторін (інформування третіх сторін про впровадження реорганізаційних заходів у державах місцезнаходження філії, коли такі заходи могли б заважати реалізації деяких) їх прав;
- принцип рівного ставлення уповноважених органів держави-походження до кредиторів держави-перебування;
- принцип забезпечення координації ролі адміністративних та судових органів у реорганізаційних заходах та процедурах ліквідації для філій кредитних установ, що мають головні офіси за межами ЄС та знаходяться в різних державах-членах ЄС;
- принцип рівноправного режиму для кредиторів, який мають забезпечити зазначені уповноваженні органи шляхом дотримання принципів єдності та універсальності;
- принцип виключної компетенції (юрисдикції) органів, що наділені повноваженнями щодо призначення та реалізації заходів щодо реорганізації чи здійснення процедур ліквідації кредитних організацій. Цей принцип є гарантією забезпечення принципу рівноправного режиму для кредиторів, зокрема обов'язкове надання їм інформації щодо прийняття рішення про заходи щодо відновлення платоспроможності боржника чи його ліквідації, надання можливості заявляти кредиторські вимоги у разі необхідності, апеляційного оскарження рішення тощо.

Заходи, що здійснюються адміністративними чи судовими органами, повинні запроваджуватися відповідно до законодавства держави-члена походження, процедура застосування таких заходів регулюється законодавством держави-члена походження і має однакові юридичні наслідки у всіх державах-членах, за винятком, коли цією Директивою передбачене інше[1, с. 62-63].

Банківські системи держав не функціонують ізольовано одна від одної, а знаходяться у постійному взаємозв'язку і взаємодії, з огляду на це Україні

необхідно створити значний масив банківських законів, що мають відобразити оптимальне співвідношення між вимогами ЄС та досвідом української школи права [1, с. 62; 61, с. 325-327].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

1. Дослідження правових систем зарубіжних країн щодо регулювання відносин неплатоспроможності кредитних установ, в тому числі і банків, показує використання різних моделей (судової та позасудової) та підходів до регулювання цих суспільних відносин. Це пов'язано із різними умовами розвитку інституту банкрутства (неплатоспроможності) по всьому світу, також з різними правовими системами та загальними підходами до банківського законодавства. Досвід зарубіжних, розвинутих країн є корисним для України, адже поки ми знаходимось на перехідному етапі, можемо досліджувати моделі виходу з криз та досвід у різних соціополітичних обставинах та намагатись імплементувати найкраще.

2. Україна робить впевнені кроки до Євроінтеграції, усуваючи правові прогалини, зокрема, і в управлінні ризиками в банках, покращуючи власне банківське законодавство, орієнтуючись на норми ЄС. Вивчення правового регулювання неплатоспроможності кредитних установ у праві Європейського Союзу є не просто можливим перейняттям досвіду, а важливим етапом трансформації нашого законодавства, який ще буде цікаво дослідити через 3-5 років.

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі узагальнені результати дослідження з проблеми фінансово-правового регулювання неплатоспроможності комерційних банків, які полягають в наступному.

1. Задля дослідження правового механізму регулювання неплатоспроможних банків в Україні, було здійснено огляд законодавства України, що регулює інститут неплатоспроможності комерційних банків з незалежності і до сучасності. Було з'ясовано, що законодавчі підходи до регулювання цих суспільних відносин в нашій країні неодноразово змінювалися. Ефективність таких змін варто й надалі досліджувати, хоча б з огляду на соціополітичні умови нашої держави та стан економіки під час воєнного стану, що також було досліджено. В результаті аналізу робимо висновок, що правовий механізм регулювання банківської неплатоспроможності не можна вважати досконалим.

Проблемні питання, пов'язані з неплатоспроможністю банків, актуальні в Україні вже не один десяток років і, через вплив глобальних процесів та воєнний стан, що впливає на дисбаланс у банківській системі, будуть актуальні ще довго.

І вже у першому розділі було оглянуто етапи трансформації банківського законодавства крізь час: починаючи із Закону України «Про банкрутство» (1992 р.), дія якого поширювалася також і на відносини банківської неплатоспроможності, та до сьогодення. Було також зроблено спробу проаналізувати оновлене законодавство інституту неплатоспроможності останніх років, проте в такі буремні часи надзвичайно складно робити прогнози та висновки. Що можна точно сказати, так це те, що робота над помилками у кризові періоди банківської системи проводиться та з кожним новим падінням законодавство покращується, а попередні прогалини беруться до уваги. Доходжу в своїй роботі до позитивних висновків, проте роботи над вдосконаленням правового регулювання інституту неплатоспроможності ще багато.

2. В другому розділі при дослідженні поняття та особливостей правової категорії «неплатоспроможність банків» було з'ясовано, що в законодавстві

відсутня правова дефініція поняття «неплатоспроможність банків» та наведено лише перелік підстав, що ускладнює розуміння цієї категорії.

3. У третьому розділі було оглянуто безпосередньо механізми, якими представлена процедура виведення банку з ринку, а саме тимчасову адміністрацію та ліквідацію. Як алгоритм здійснення цих процедур потребує удосконалення з боку законодавця, так і формулювання понять та термінів вимагає чіткості та описовості.

4. Дослідивши правові системи зарубіжних країн щодо правового регулювання неплатоспроможності/банкрутства кредитних установ, в тому числі і банків, ми з'ясували, що в світі застосовуються такі дві моделі підходів до регулювання банківської неплатоспроможності – судова та позасудова.

А провівши короткий аналіз законодавства ЄС щодо правового регулювання неплатоспроможності кредитних установ, робимо висновок, що українському законодавству бракує положень, які б дозволяли імплементувати європейські практики з питань неплатоспроможності безперешкодно.

Список використаних джерел

1. Фінансово-правове регулювання припинення діяльності неплатоспроможного банку: дис. канд. юрид. наук : Лобач Ольга Михайлівна ; - К., 2012. - 225 с.
2. Футало, Т., А. Шара. Поняття банкрутства та його правове забезпечення. *Економічний аналіз* 10 (4). 2012: с. 398-401.
3. Тітов М.І. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / За наук. Ред. В.М. Гайворонського / М.І. Тітов. – Х.: Консум, 1997. – 192 с.
4. Міщенко В.І. Реорганізація і реструктуризація комерційних банків: Навч. посіб. / В.І. Міщенко, А.В. Шаповалов, В.В. Салтинський, І.М. Вядрова – К.: Знання, КОО, 2002. – 216 с.
5. Про невідкладні заходи щодо фінансового оздоровлення комерційних банків та відновлення їх ліквідності і платоспроможності: Постанова Правління Національного банку України від 25.02.1995 № 40
6. Про банки і банківську діяльність: Закон УРСР від 20.03.1991 р. № 872-ХІІ // Відомості ВР УРСР. – 1991. – № 25 (18.06.91). – Ст. 281.
7. Про хід виконання постанови Правління Національного банку України № 40 від 25 лютого 1995 року «Про невідкладні заходи щодо фінансового оздоровлення комерційних банків та відновлення їх ліквідності»: Постанова Правління Національного банку України від 30.06.1995 р. № 167
8. Про хід виконання постанови Правління Національного банку України від 25 лютого 1995 року № 40 «Про невідкладні заходи щодо фінансового оздоровлення комерційних банків та відновлення їх ліквідності»: Постанова Правління Національного банку України від 12.09.1995 р. №224
9. Онищенко Ю. І., Борисевич В. С. Етапи трансформації банківської системи України. *Економіка та суспільство*. 2016. № 7. С. 805—812.
10. Про банкрутство: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31 (04.08.92). – Ст. 440.

11. І.В. Мікушева. Розвиток нормативного регулювання відносин у сфері банкрутства в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/m/str_39718
12. Тимчасове положення про порядок створення, реєстрації комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю, затверджене протоколом Правління Національного банку України від 17.07.1992 р. № 16
13. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України санкцій за порушення банківського законодавства: Постанова Правління Національного банку України від 16.05.1995 № 115
14. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6 (09.02.2001). – Ст. 30.
15. Про рекомендації парламентських слухань «Фінанси і банківська діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку»: Постанова Верховної Ради України від 15.05.2003 р. №781-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31–32 (08.08.2003). – Ст. 264.
16. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 2012 р. № 4452-VI// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 50, ст. 564
17. Слепцова Л. Страна банкротств и инноваций: как развивался украинский финсектор за 30 лет независимости. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.ua/ru/publications/20233740-strana-bankrotstv-i-innovacij-kak-razvivalsya-ukrainskij-finsektor-za-30-let-nezavisimosti>
18. Democracy House. Реформа банківського сектору 2014-2018. Основні тенденції та ризики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.democracyhouse.com.ua/ua/2018/reforma-bankivskogo-sektoru-2014-2018-osnov/>
19. Звернення асоціацій фінансового ринку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://finbalance.com.ua/news/biznes-vtrativ-82-mlrd-hrn-cherez-bankrutstvo-77-bankiv-u-2014-2016-rr>

20. Данилишин Б. Про політику знищення та очищення. [Електронний ресурс]. Режим доступу:
https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/466678_pro_politiku_znishchennya_ochi_shchennya.html
21. Слепцова Л. Жизнь после банкротства: как украинцы заплатили за банкиров. [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://delo.ua/economy/zizn-posle-bankopada-kak-ukraincy-zaplatili-za-bankirov-389701/>
22. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення питань організації корпоративного управління в банках та інших питань функціонування банківської системи: Закон України від 30.06.2021 р. 1587-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2021.
23. Філоленко Є., Бехало М.. Три сміливі зміни у банківській сфері. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/tri-smilivi-zmini-u-bankivskiy-sferi.html>
24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів виведення банків з ринку та задоволення вимог кредиторів цих банків: Закон України № 1588-IX від 30.06.2021 р. // Відомості Верховної Ради України, - 2021, № 37, ст. 3167.
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності: Закон України № 590-IX від 13.05.2020 // Відомості Верховної Ради, 2020, № 40, ст.314
26. Lexinform. Процес виведення банків із ринку став незворотним. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/protses-vyvedennya-bankiv-iz-rynku-stav-nezvorotnym/>

27. Національний банк України. У I кварталі збиток банківського сектору становив 160 млн грн через формування резервів під очікувані збитки від наслідків війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-i-kvartali-zbitok-bankivskogo-sektoru-standoviv-160-mln-grn-cherez-formuvannya-rezerviv-pid-ochikuvani-zbitki-vid-naslidkiv-viyni>
28. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України № 2120-IX від 15.03.2022
29. Національний банк України. Нові правила роботи банків і небанківських фінансових установ, що займаються кредитуванням, під час війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://bank.gov.ua/ua/news/all/novi-pravila-roboti-bankiv-i-nebankivskih-finansovih-ustanov-scho-zaumayutsya-kredituvannyam-pid-chas-viyni>
30. Економічна правда. Як працює банківська система під час війни? [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/21/686023/>
31. Матвеева Т. Ю. Банки и их роль в экономике. Банковский и денежный мультипликаторы [Електронний ресурс] // НИУ-ВШЭ "Макроэкономика: Курс лекций для экономистов". – 2001. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ereport.ru/articles/macro/macro20.htm>
32. Стан і тенденції розвитку банківської системи України. // Економіка Харчової Промисловості. № 3 (23) – 2014. – с. 79–86.
33. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: Науково-практичний коментар / Ю.М. Великий, В.В. Прохорова, І.П. Косарева, Ю.В. Прохорова. – Х.: ІНЖЕК, 2008. – 448 с.
34. Кодекс з процедур банкрутства: Закон України № 2597-VIII від 12.01.2022 // Відомості Верховної Ради, 2019, № 19, ст.74

- 35.Чернадчук В.Д. Правове регулювання неплатоспроможності банків: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 230с.
- 36.Собчук Ю. Банки у правовідносинах неплатоспроможності / Юридична Україна. - 2013. - № 2. - С. 38-43.
- 37.Садовничий В. Що заховано в «антиколомойському» законі – 2020 – [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://finclub.net/ua/vse-pro-privatbank/shcho-zakhovano-v-antokolomoiskomu-zakoni.html>
- 38.Гончарова А. "Антиколомойський" чи "антибанківський"? Розбираємо закон, який потрібен МВФ – 2020 – [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://nash.live/news/politics/antokolomojskij-chi-antibankivskij-rozbirajemo-normi-zakonu-jakij-potriben-mvf.html>
- 39.Джозеф Синки мл. Управление финансами в коммерческих банках / Джозеф Синки мл.: под ред. Р.Я. Левиты, Б.С. Пинскера; пер. с англ. 4-го переработанного изд. – М.: Catallaxy, 1994. – 820 с.
- 40.Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: нав. Посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 341
41. Борейко О. М. Категорії "неспроможність" і "банкрутство" в праві та теорії // Правничий вісник Університету "КРОК". - 2012. - Вип. 13. - С. 68-72.
- 42.Возняковська К.А. Щодо основних суміжних категорій інституту неплатоспроможності банківської установи//Підприємництво, господарство і право. 2018. - №6
- 43.Коментар до Конституції України. Науково-популярне видання. Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ 1996. – 378с
- 44.Старинський М. Становлення та розвиток повноважень Національного банку України як головного фінансового органу держави М. Старинський // Підприємництво, господарства і право. – 2006. – № 3. – С. 53–56.

45. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 369 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 41 (26.10.2001). – Ст. 1864.
46. Надьон О. В. Правове становище Національного банку України як суб'єкта забезпечення фінансової безпеки банків в Україні. // НАУКОВІ ЗАПИСКИ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІЗНЕСУ ТА ПРАВА, випуск № 16. – 2017. – С. 82–87.
47. Поліщук Т. Типологія заходів впливу Національного банку України // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 115-118.
48. Орлюк О. Правові аспекти функціонування системи страхування вкладів // Право України. – 2004. – № 11. – С. 29–32.
49. Борисов І. В. Правовий статус Фонду гарантування вкладів фізичних осіб // Актуальні проблеми приватного права : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 19 лют. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 240–244.
50. Златина Н.Э. К вопросу о системе страхования банковских вкладов // Банковское право. – 2009. – №5. – С. 21–23.
51. Проблематика виведення банків з ринку та визнання їх неплатоспроможними в Україні [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/ТАРАНЕНКО.pdf>.
52. Глосарій банківської термінології «Тимчасова адміністрація» [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123684&cat_id=1233
53. Лобач О. М. Ліквідація неплатоспроможного банку в Україні: деякі проблеми правового регулювання. НАУКОВІ ЗАПИСКИ. Т. 144-145. Юридичні науки 2013. С. 123-128

54. Диба М. І. Тимчасова адміністрація та ліквідація банків : навч. посібник / М. І. Диба, К. Є. Раєвський, М. І. Зубок. – К. : КНЕУ, 2008. – 192 с.
55. Heidi Mandanis Schooner. Bank Insolvency Regimes in the United States and the United Kingdom. // Scholarly Articles and Other Contributions - 2005 – [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://scholarship.law.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1042&context=scholar>
56. Суворов А.В. Банкротство кредитних організацій [Електронний ресурс]: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. А.В. Суворов. – М.: РГБ, 2003 (из фондов Российской государственной библиотеки) // <http://diss.rsl.ru/diss/03/0514/030514004.pdf>. – 174 с.
57. Степанов В.В. Несостоятельность (банкротство) в России, Франции, Англии, Германии – М.: Статут, 1999. – 204 с.
58. Шамова І.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн. Кредитна система Франції. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://pulib.if.ua/part/4637>
59. Dheeraj Vaidya. Too Big To Fail. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.wallstreetmojo.com/too-big-to-fail/#h-history>
60. К. І. Звіргзде. ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ ТА ФІНАСОВА КРИЗА У ФРАНЦІЇ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://core.ac.uk/download/pdf/197221907.pdf>
61. Банківське право: українське та європейське: Навчальний посібник / П.Д. Біленчук, О.Г. Диннік, І.О. Лютий, О.В. Скороход; за ред. П.Д. Біленчука. – К.: Атіка, 1999. – 400 с.
62. Директива 94/19/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу стосовно схем гарантування депозитів від 30 травня 1994 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – № 7.
63. Директива 2006/48/ЄС Європейського парламенту та Ради про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ від 14 червня 2006 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2008. –

№ 5; Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2008. – № 6.

64. Директива 2001/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради про реорганізацію та ліквідацію кредитних установ від 04 квітня 2001 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2002. – № 6.
65. Долан Едвін Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. / Эдвин Дж. Долан, Колин Д. Кэмпбелл, Розмари Дж. Кэмпбелл
66. Орлов М.В. Федеральна корпорація страхування вкладів та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: порівняльний аналіз організації та діяльності / М.В. Орлов // Фінанси і банки: правове регулювання. [Тези доповідей, наукових повідомлень Другої щорічної науково-практичної конференції (м. Київ, 27 травня 1999 р.)] – К.: Національний банк України, 1999. – 84 с. – С. 39–41.